

El Carnaval i la seva regulació

Una manifestació de la cultura popular dels segles XVI i XVII

Alumna: Maria Sánchez Escribano
NIUB: 14728696

Tutor: Xavier Gil Pujol
Departament: Història Moderna

Treball de Fi de Grau 2012/2013
Grau d'Història - Facultat de Geografia i Història

Índex

1. Introducció.....	3
2. Estudis sobre la cultura popular i el Carnaval	4
3. Estudiar el Carnaval: bibliografia i fonts.....	12
4.1 <i>El calendari festiu</i>	14
4.2 <i>El Carnaval, període de desinhibició: el triomf de la bogeria</i>	16
4.3 <i>Els rituals de justícia popular</i>	20
5. La regulació del Carnaval i de les festes populars	24
5.1 <i>La intervenció dels poders civils</i>	24
5.2 <i>La disciplina social</i>	26
5.3 <i>Els processos de Reforma catòlica, Reforma Protestant i Contrareforma</i>	28
6. Conclusions	32
Bibliografia.....	36
Annexos.....	39

El Carnaval i la seva regulació. Una manifestació de cultura popular als segles XVI i XVII.

---

1. Introducció

Aquesta introducció pretén ser una declaració d'intencions dels objectius d'aquest treball, quins han estat els mecanismes utilitzats per assolir-los i alhora presentar els límits del propi treball. Són diverses les intencions d'aquest treball. D'una banda, el Carnaval representa el protagonista principal d'aquest treball. Aquest ha estat escollit ja que es pot considerar com a màxima expressió de la cultura popular festiva en Època Moderna, així que s'ha intentat fer una mostra de quines eren les pràctiques principals i el seu significat. D'altra banda, aquesta primera part centrada en les pràctiques carnavalesques va seguida d'un apartat que ocupa gairebé la meitat del gruix del treball i està centrat en veure com aquestes pràctiques poc a poc van anar sent reprimides. Es fa esment del progressiu allunyament de les elits, de la intervenció dels poders civils i dels grans processos religiosos d'Època Moderna, des dels primers intents de canvi dins un moviment de Reforma catòlica al procés de ruptura amb la Reforma protestant i finalment la Contrareforma Catòlica, essencialment durant el segle XVI i inicis del XVII. Tots tres moviments reformadors van tenir entre els seus objectius regular l'excés, en tots els sentits, que suposaven les festes populars i la participació del clergat. Al mateix temps es va intentar separar els elements sacres dels elements còmics. S'intentarà mostrar de quina manera es va dur a terme aquest procés i quina va ser l'actitud de reformadors i del sector de la Contrareforma en front de la comicitat pròpia del Carnaval.

El cos del treball, dedicat al Carnaval i posteriorment a la seva repressió, està precedit per un apartat dedicat a aquell sector de la historiografia encarregat de l'estudi de la cultura popular i de la història cultural, tal com ho estipulen els requisits d'aquest treball, per tal de conèixer quin ha estat el recorregut de la història cultural, en què es basa i alguns dels autors més representatius.

Aquest és un treball en essència bibliogràfic, on s'ha intentat mostrar quins són els principals treballs que tracten i aprofundeixen sobre el Carnaval i la seva repressió. També s'han utilitzat l'obra d'autors que tracten la comicitat o el món dels rituals i les festes, donada la seva relació directa amb el Carnaval. Malgrat es trobin constants referències a Peter Burke i Mijail Bajtin, dos autors capitals en l'estudi del Carnaval, s'ha intentat complementar i, alhora, contrastar les seves teories amb la d'altres autors, per tal de no basar aquest treball únicament en els seus estudis. S'ha intentat fer una presentació d'autors i d'obres bibliogràfiques, encara que no totes elles s'hagin pogut tractar amb la profunditat que mereixen.

Malgrat aquest sigui tracti un treball principalment bibliogràfic, s'ha fet breu referència a diverses fonts primàries que es troben dins la bibliografia citada al llarg del treball. Aquestes fonts primàries principalment fan referència a cançons o composicions literàries populars o a diverses obres pictòriques com pintures o gravats.

Al finalitzar aquest treball es vol veure com la teoria de Peter Burke sobre el Carnaval i l'arribada de la Quaresma ha estat reconsiderada per alguns autors posteriors, mentre que al mateix temps es manté com un clàssic de la historiografia d'Època Moderna i una obra necessària si es parla de cultura popular. A aquests aspectes s'anirà fent referència al llarg del treball i suposaran el cos principal de les conclusions finals.

2. Estudis sobre la cultura popular i el Carnaval

En les últimes dècades la historiografia ha estat impregnada per l'essència de la denominada història cultural. En l'actualitat pocs serien els historiadors que negarien el valor de la història cultural per a comprendre d'una manera més completa el passat. Malgrat la importància d'aquesta disciplina en les últimes dècades, aquesta ha seguit un

tortuós camí des dels seus inicis amb la *Kulturgeschichte*, fins la nova història cultural d'influència marxista. Aquest recorregut de la història cultural queda clarament plasmat a la obra de Peter Burke *¿Qué es la historia cultural?*¹, on s'analitzen els canvis que ha patit aquesta modalitat historiogràfica així com els seus principals camps d'estudi. Alhora es fa esment dels autors més rellevants dins el marc de la història cultural com Mijail Bajtin, Norbert Elias, E.P Thompson, Michael Foucault, alguns dels quals apareixeran al llarg d'aquest treball. Peter Burke també ens ofereix l'oportunitat d'aprofundir més en la història cultural a partir de dues altres obres, *Formas de historia cultural*² i *Formas de hacer historia*³. Aquest últim es tracta d'un volum d'articles recopilats i editats per Burke

La història cultural ha begut de diverses disciplines com l'antropologia, la filosofia, la lingüística, així com de l'estudi de textos i imatges. S'han incorporat els mecanismes de treball d'aquestes disciplines, el que ha proporcionat una nova perspectiva a l'hora de treballar les fonts. S'ha canviat la manera d'interrogar les fonts i se'n han redescobert de noves. De les fonts ja no tan sols preocupa l'autor i el contingut, amb aquest redescobriments de les fonts també es busca conèixer la intencionalitat⁴, si aquesta amaga motius propagandístics o a quin públic va dirigit. S'ha iniciat una anàlisi crítica cap a fonts abans vistes com a inqüestionables com les obres d'art, registres eclesiàstics, testaments i tota una gran varietat de fonts de les que el historiador ha descobert el seu potencial. Burke destaca la importància d'analitzar totes les fonts de manera crítica, fins i tot d'aquells testimonis involuntaris. Defineix aquest procés amb l'"anàlisi del contingut". La història cultural es centra més en l'explicació de processos històrics i deixa en un pla més secundari la clàssica història política on la narració dels grans fets prenen tot el protagonisme.

---

1 BURKE, P. *¿Qué es la historia cultural?* Ed. Paidós. Barcelona, 2006

2 BURKE, P. *Formas de historia cultural* Alianza Editorial. Madrid, 2006

3 BURKE, P.(Ed.); *Formas de hacer historia* Alianza Editorial. Madrid 2003

⁴ Sobre l'estudi de la intencionalitat veure els estudis de Quentin Skinner, per exemple SKINNER, Q.; "Motives, intentions and interpretation". *Vision of Politics* Vol. 1, cap. 5, 2002, pp. 90-102

Entre les dècades dels anys seixanta i setanta té lloc el que Peter Burke defineix com un «gir antropològic»⁵ en la manera de fer història cultural. Aquest apropament entre història i antropologia es pot constatar en la influència i inspiració que proporcionaren antropòlegs de la talla de Marcel Mauss, Edward Evans-Pritchard o Claude Lévi-Strauss en historiadors com Keith Thomas, Jacques Le Goff i Emmanuel Le Roy, per citar-ne alguns. De Le Roy cal fer esment del seu *Le Carnaval de Romans: de la Chandeleur au mercredi des Cendres, 1579-1580*⁶, per la seva proximitat amb el tema d'aquest treball. La influència antropològica es veu plasmada en la interpretació dels fets, buscant una explicació i un significat més enllà d'una única exposició dels fets. S'ha incorporat l'estudi de la vida quotidiana i s'ha estès la definició de cultura a totes les classes socials, utilitzant la definició de cultura de Clifford Geertz que defineix a la cultura com "*un patrón históricamente transmitido de significados encarnados en símbolos, un sistema de concepciones heredadas expresadas en formas simbólicas mediante las cuales los hombres se comunican, perpetúan y desarrollan su conocimiento de la vida y sus actitudes hacia ellas*"⁷. Aquesta definició fa especial recalcamet en els símbols i en l'estudi d'aspectes més enllà del món material.

La història de finals del segle XX va estar força marcada pels moviments anticolonialistes i feministes. Amb la força dels moviments feministes, la reivindicació del paper de la dona també va arribar a la disciplina històrica, incorporant a les dones dins el camp d'estudi, també com a protagonistes, és el cas de les tres dones que analitza Natalie Zemon Davis en el seu llibre *Mujeres de los márgenes. Tres vidas del siglo XVII*⁸. La incorporació visible de la dona en l'estudi històric ha suposat el redescobrimet de noves fonts com és el cas de la correspondència personal, de les quals la mateixa Zemon en fa ús.

---

⁵ BURKE, P.; *¿Qué es la historia cultural?* Editorial Paidós. Barcelona, 2006 p.47

⁶ LE ROY LADURIE, E.; *Le Carnaval de Romans: de la Chandeleur au mercredi des Cendres, 1579-1580*. Gallimard. París, 1979.

⁷ Clifford Geertz en BURKE, P.; *¿Qué es la historia cultural?* Editorial Paidós. Barcelona, 2006. p. 54

⁸ DAVIS, N.Z; *Mujeres de los márgenes. Tres vidas del siglo XVII*. Ediciones Cátedra. Madrid 1999

La història cultural més recent ha incorporat un ampli ventall d'estudis com l'estudi de les pràctiques, però també el de la cultura material, abans reservada als historiadors econòmics. L'estudi per les pràctiques inclou una gran varietat d'aspectes en conjunt ajuden a crear la imatge de quina era la manera de fer en el passat. S'estudia la història del llenguatge, de les pràctiques religioses, la història dels viatges, del col·leccionisme, de la música o de la lectura per exemple. Pel que fa a la cultura material també es podria fer una llarga llista d'aspectes estudiats, però els estudis que prenen més força són l'estudi del menjar, de la roba i el recer.

Per poder parlar d'història cultural primer cal parlar de cultura popular, del descobriment d'una cultura més enllà d'aquella que representen les elits. El descobriment del poble com agent històric és un dels canvis més significatius que ha patit la historiografia del segle XX i que ha permès el desenvolupament d'una història cultural. De la mateixa manera que la idea d'història cultural (Kulturgeschichte), la idea de cultura popular (Volkskultur) va aparèixer a finals del segle XVIII a Alemanya. La idea de cultura popular trenca amb la visió que la cultura és un monopoli exclusiu de les elits i atorga importància al poble pla, esborrant la visió que tradicionalment s'havia pogut tenir del poble com un element més primitiu i sense cultura pròpia. En un inici la cultura popular va ser estudiada únicament per antropòlegs i folkloristes, però posteriorment, aquesta visió de la cultura popular es va incorporar en el discurs historiogràfic i es va complementar amb la ja esmentada història cultural. Es tracta d'una visió de la història on els protagonistes no són les elits ni les classes altes, sinó el poble, els estrats baixos de la societat. És el que s'ha denominat com *History from below*⁹, història des de baix. Una excel·lent mostra d'aquest canvi de perspectiva a l'hora d'analitzar processos històrics són les obres de E. P. Thompson *La formación de la clase obrera en Inglaterra*¹⁰ i *Tradición, revuelta y conciencia de clase*¹¹. Aquest últim inclou el capítol *La economía moral de la multitud*, on Thompson critica les explicacions

---

⁹ Veure SHARPE, J.; "Historia desde abajo" dins BURKE, P. (Ed.); *Formas de hacer historia*. Alianza Editorial. Madrid, 2003

¹⁰ THOMPSON, E.P.; *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Editorial Crítica. Barcelona, 1989 (or. 1963)

¹¹ THOMPSON E.P. *Tradición, revuelta y conciencia de clase*. Ed Crítica, Barcelona, 1979.

reduccionistes de la història que classifiquen les revoltes populars com a moviments d'una massa irracional que és moguda per impulsos i necessitats econòmiques. Thompson analitza altres factors com la importància de la comunitat i dels consens social, de manera que quan es produeix un atac a la comunitat o es trenca aquest consens social es produeixen els alçaments. En aquest treball s'intentarà mostrar la importància de la comunitat i d'aquests consens comunitari dins la festa del Carnaval, per tal d'exposar que no es tracta d'un fenomen completament descontrolat i anàrquic i veure com existeix un cert ordre dins el descontrol que suposa el Carnaval.

Un dels principals problemes que provoca incorporar els conceptes de cultura i de poble a l'estudi històric és la pròpia definició d'aquests termes. Cal que l'historiador es plantegi diverses preguntes com: On són els límits entre el poble i les elits? Què cal entendre per cultura? Què cal entendre per poble? I per cultura popular? Les respostes a aquestes preguntes són complexes i dependran de quin sigui l'objecte d'estudi del historiador i els seus interessos. En tot cas si es considera que el poble és un conjunt heterogeni format per diferents grups, esdevé necessari parlar de cultures, en plural.

El passat que ens oferia la història política més tradicional ha estat complementat amb l'activitat i la pròpia consciència del poble sobre si mateix, amb els moviments de les classes més baixes de la societat, tradicionalment apartades de la història. Ha dotat al passat d'un contingut més complet. La història cultural en totes les seves variants ens ha permès conèixer com pensava i actuava la societat del passat, així com conèixer diversos aspectes de la vida quotidiana com què vestia la gent del passat, què menjava, com eren els habitatges, els oficis més comuns, el tipus d'organització social, els costums, les formes de fer i les festes, entre d'altres aspectes. Ha donat context als fets de la història més tradicional omplint els buits que aquesta deixava oberts. La història cultural ha estat el punt de partida per realitzar un nou tipus de història amb objectes d'estudi que abans quedaven a l'ombra, com la història de les dones, la història de la família o la història de l'alimentació, per citar-ne alguns exemples.

Les festes i tradicions populars són alguns d'aquests buits que omple la història de la cultura popular. Es tracta d'aspectes que anteriorment només havien estat estudiats per antropòlegs i folkloristes, però que en l'actualitat han cobrat valor històric i són de gran importància per conèixer la cultura popular del passat, però també la cultura de les elits en tant que, com es veurà més endavant, aquestes també participaven en les festivitats i en el ritual carnavalesc. Especialment si tenim en compte que el calendari festiu ocupava una gran part del calendari d'època moderna. Les festivitats, així com la cultura popular en general, es trobava fortament marcada per la religiositat. Aquesta marcava en gran mesura el calendari festiu, però també el tipus de ritual i de festivitat que es duïen a terme. Pel que fa a l'estudi dels rituals cal tornar a parlar de Natalie Zemon Davis i del seu capítol "Los ritos de la violencia"¹². William Christian ha tractat les característiques de la religió local, com aquesta ajudava a unir la comunitat i a diferenciar-se de les altres, tot plegat en el seu llibre *Local religion in sixteenth-century Spain*¹³. En relació a l'estudi de la religiositat popular cal citar també, per una banda, l'obra de Julio Caro Baroja *Las formas complejas de la vida religiosa :Religión, sociedad y carácter en la España de los siglos XVI y XVII*¹⁴ i, per l'altra, *El diablo en la Edad Moderna*¹⁵, un recull d'articles editat per James Amelang i Maria Tuset, una mostra més actual dels estudis sobre religiositat en Època Moderna.

Peter Burke i Mijail Bajtin son dos autors de referència a l'hora d'estudiar el Carnaval en el període modern, el primer amb la seva obra *La cultura popular en la Europa Moderna*¹⁶ i el segon amb *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento: el contexto de François Rabelais*¹⁷. Totes dues obres es centren, com bé anuncien els seus títols, en la cultura popular i basen gran part del seu estudi en el Carnaval com a màxima expressió d'aquesta cultura. Es tracta d'obres clàssiques que van ser redactades

---

¹² DAVIS, N.Z.; "Los ritos de la violencia" en *Sociedad y cultura en la Francia moderna*. Editorial Crítica. Barcelona, 1993 (or. 1975) pp. 149-185

¹³ CHRISTIAN, W.A.; *Local religion in sixteenth-century Spain*. Princeton University Press. Princeton, 1981

¹⁴ CARO BAROJA, J.; *Las formas complejas de la vida religiosa :Religión, sociedad y carácter en la España de los siglos XVI y XVII*. Akal. Madrid, 1978.

¹⁵ AMELANG, J.; TAUSIET, M.(Eds.); *El diablo en la Edad Moderna*. Marcial Pons, 2004

¹⁶ BURKE, P. *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial. Madrid, 1991 (or. 1978)

¹⁷ BAJTIN, M. *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento: el contexto de François Rabelais* Alianza Editorial. Madrid, 1987 (or.1965)

en la dècada dels setanta que mereixen el respecte de tot aquell que les llegeixi, però que ahora han de ser llegides amb ull crític. El mateix Burke fa referència a aquesta necessitat de crítica en la introducció a la versió en castellà de la seva obra, publicada l'any 1991. Després d'uns vint anys, aquella incipient història cultural amb la que Burke va començar a treballar ha aflorat i està oberta a nous debats i s'ha enriquit de la col·laboració de diversos autors dels que Burke fa esment com Carlo Ginzburg, màxim exponent de la microhistòria amb *El queso y los gusanos*¹⁸, Norbert Elias que va estudiar el que va batejar com a procés de civilització a partir del refinament a taula¹⁹. També menciona la influència de Gramsci, malgrat no fos historiador, sobre historiadors de la talla de Mandrou i altres.

El context de l'obra de Burke és totalment diferent al de l'obra de Bajtin. Per començar Bajtin no era historiador, sinó crític literari i el que pretenia amb la seva obra era precisament realitzar un estudi sobre l'obra de Rabelais. *La Cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento : el contexto de François Rabelais*²⁰ va ser finalitzada i publicada per primer cop l'any 1965, abans que es desenvolupessin de manera generalitzada els conceptes de cultura popular i d'història cultural. Tot i així Bajtin ja va anunciar la contraposició entre una cultura oficial i una cultura no oficial, el que va suposar un punt d'inflexió en la visió que es tenia de la cultura i dels seus protagonistes. Bajtin va inspirar diversos autors per prendre el camí de la cultura popular i de la història cultural i malgrat la seva obra sigui susceptible a crítiques, cal veure-la com un clàssic de la historiografia que cal conèixer.

Bajtin inicia el seu estudi en el període medieval, on segons l'autor es comença a gestar tota una cultura "del riure", i l'allarga fins el Renaixement, quan aquesta cultura "del riure" arriba al seu màxim exponent. Aquesta cultura "del riure", aquests moments de

---

18 GINZBURG, C.; *El Queso y los gusanos: el cosmos según un molinero del siglo XVI*. Península. Barcelona, 2009 (or.1976)

19 ELIAS, N. *The Civilizing process*. Oxford, 1982 (or.1939)

20 BAJTIN, M. *La Cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento : el contexto de François Rabelais*. Alianza Editorial. Madrid, 1987 (or. 1965)

desinhibició, tindrien lloc fora dels límits socials preestablerts, tractant-se d'un fenomen totalment descontrolat al marge de qualsevol regulació legal d'una comunitat. Malgrat les pràctiques del Carnaval puguin semblar d'allò més descontrolades, es tractava de fets encaixats sempre dins un estricte calendari festiu i es tractava de pràctiques que en certa manera havien estat consensuades per la comunitat. Per Bajtin el Renaixement suposaria un punt d'inflexió, en tant que a partir d'aquest moment es produeix una ruptura amb la tradició medieval i s'inicien noves formes de cultura popular. Per Bajtin existeix una dualitat cultural que separa i oposa per un costat la cultura popular i per l'altre la cultura oficial. Segons Alessandro Arcangeli un dels aspectes que es poden criticar de l'obra de Bajtin és la preocupació per crear un model del passat, sense concretar en un temps històric²¹. Burke, en canvi, és més clar pel que respecta a la cronologia. La seva principal conclusió és l'arribada de la Quaresma i la seva imposició sobre el Carnaval, és a dir, de com la cultura oficial acaba per absorbir o suplantar la cultura popular. Aquest procés s'iniciaria amb el progressiu allunyament de les elits d'aquesta cultura popular on anteriorment participaven. Aquest allunyament aniria seguit d'un progressiu control per part de les autoritats civils i eclesiàstiques de la cultura popular i finalitzaria amb l'arribada de la Quaresma. L'arribada de la Quaresma és la metàfora més que encertada que utilitza Burke per anunciar la imposició d'una cultura oficial, la suplantació de la cultura popular i la seva regulació, de la mateixa manera que quan arriba la vella Quaresma i el Carnaval es dona per acabat. La lluita del Carnaval i la Quaresma és un tema que sovint ha estat representat en diverses obres pictòriques de la mà de pintors com Brueghel²² o Goya²³. Fet que mostra la importància d'aquest fenomen, tant pels seus contemporanis com per generacions posteriors. La lluita entre el Carnaval i la Quaresma sovint era representada als carrers, destaquen les ciutats de Bolonia, Venècia o Madrid.

---

21 Aquest aspecte és destacat per Alessandro Arcangeli a "El Carnaval, la risa y la cultura festiva en el Renacimiento" en MANTECON, T. (Ed.) *Bajtin y la historia de la cultura popular*. Ed. de la Universidad de Cantabria, Santander, 2008 p. 133

22 Destaca l'obra *El combat entre don Carnaval i donya Cuaresma* (or. Streit des Karnevals mit der Fastenzeit) Pieter Brueghel, 1559. Kunsthistorisches Museum, Viena. Veure Annex

23 Destaca la serie de gravats *Disparates de Carnaval*(1819-23) així com l'obra *El entierro de la sardina*(1812-14). Veure annex. Malgrat Goya escapi una mica del marc cronològic d'aquest treball

3. Estudiar el Carnaval: bibliografia i fonts

Per obtenir informació sobre les pràctiques que es duïen a terme durant el període del Carnaval, l'historiador ha d'anar més enllà de les fonts tradicionals, realitzades des de d'alt²⁴. Les fonts jurídiques, per exemple, poden ser una bona eina de treball en tant que poden mostrar processos contra determinades pràctiques que han estat denunciades, així doncs l'historiador obté informació sobre el tipus de pràctiques realitzades i alhora sobre les queixes i el malestar que aquestes podien provocar a determinats sectors de la població. Les prohibicions per part de les autoritats també poden ser un tipus de font interessant en tant que, de la mateixa manera que les fonts judicials, ens mostren quins aspectes del Carnaval podien resultar molestos i es pretenien suprimir o modificar. Els testimonis escrits són en general un bon recurs a l'hora d'estudiar la cultura popular, però aquests han de ser tractats amb ull crític i no com una veu imparcial del passat. Cal tenir present qui les ha escrit i amb quina finalitat. En l'estudi de les festes i costums populars són de gran importància els testimonis dels visitants forasters. Aquests, en tant que observadors externs, relaten i deixen constància d'aquells trets que causen impacte per als forans, però que pels protagonistes de la festa poden ser completament normals. Peter Burke, per continuar amb la bibliografia d'aquest prolífic autor, esmenta el testimoni d'un visitant anglès a Itàlia el 1876 que descrivia breument el Carnaval de la següent manera: «*Papas, cardenales, monjas, demonios, cortesanos, arlequinos y abogados se mezclan en una promiscua multitud*»²⁵. Pel que fa a fonts primàries també són bons testimonis les obres literàries, especialment del segle XVI on la *beffe* és un tema recurrent tant en la novel·la com en el teatre. Posteriorment, especialment a partir del segle XVII, aquests tipus de relat s'anirà esvaint a conseqüència de la censura. La censura afectarà de manera molt més minsa als relats orals, malauradament aquest és un tipus de font que difícilment arriba a l'historiador. Entre els estudis de la literatura cal destacar el treball de José Mª Díez Borque que, a partir de la literatura espanyola del segle XVII, especialment la de Lope de Vega, intenta extreure com era la societat

---

²⁴ En aquest cas s'utilitza la contraposició al terme ja esmentat de *History from below* (veure cita 9), per fer referència a aquelles fonts realitzades des del món de les elits.

²⁵ BURKE, P. *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial. Madrid, 1991 (or.1978) p. 264

espanyola en la que s'ambienten les obres²⁶. En la seva obra *Sociología de la comedia española del siglo XVII* analitza el paper del «gracioso» en la comèdia i la defineix com «un recurso para tomar lo serio en broma, o para decir cómicamente lo que no se podía decir en serio»²⁷. L'obra de Díez Borque és un exemple de com la literatura, ben estudiada, pot ser un valuós testimoni del passat.

Gravats i algunes pintures, en una quantitat més petita, representen una altra finestra que s'obre cap al passat, permetent a l'historiador recrear d'una manera més eficaç el passat. Algunes de les representacions gràfiques del Carnaval més conegudes ja s'han esmentat com és el cas de la sèrie *Disparates* de Goya o *El combat entre donya Quaresma i don Carnaval* de Brueghel, però també existeixen altres d'anònims. Aquests tipus d'imatge contribueixen a esbossar d'una manera més clara el passat, de manera que al llarg d'aquest treball s'intentarà utilitzar aquests tipus de fonts gràfiques.

Pel que fa a la bibliografia podem trobar diverses obres on es descriuen les pràctiques del Carnaval, entre elles les ja esmentades obres de P. Burke i M. Bajtin, però existeix un ventall més extens d'obres dedicades a aquest aspecte o, si més no, on apareix reflectit. Una d'aquestes obres és *El carnaval. Análisis histórico-cultural* de Julio Caro Baroja²⁸. És important no passar per alt la segona part del títol, "análisis histórico-cultural", ja que no es tracta de la simple descripció de la festa, sinó que els fets són perfectament contextualitzats i analitzats. Aquesta obra entrellaça la feina d'un antropòleg i d'un historiador per proporcionar al lector una lectura amena, complementada amb cançons i obres literàries del moment, així com diverses il·lustracions. Aquest estudi, malgrat estigui basat principalment en inicis del període contemporani, és una obra perfectament il·lustrativa de les pràctiques carnavalesques. Les pràctiques carnavalesques també es troben descrites en autors que han treballat el tema del riure en l'Època Moderna. És el cas de Johan Verbeekmoes que ha estudiat la

---

²⁶ DíEZ, JM.; *Sociedad y teatro en la España de Lope de Vega*. Antoni Bosch editor. Barcelona, 1978. i DíEZ, JM.; *Sociología de la comedia española del siglo XVII*. Editorial Cátedra. Madrid, 1976

²⁷ DíEZ, JM.; *Sociología de la comedia española del siglo XVII*. Editorial Cátedra. Madrid, 1976 p. 243

²⁸ CARO BAROJA, J. *El carnaval. Análisis histórico-cultural*. Editorial Taurus. Madrid 1979 (or.1965)

comicitat centrant el seu estudi en els Països Baixos²⁹. Edward Muir també és un d'aquests autors que tracta la festa i la comicitat en l'Època Moderna, concretament tracta la importància de la festa i del ritual com a cohesionador de la comunitat³⁰ en la seva obra *Fiesta y rito en la Europa Moderna*³¹. Per últim és necessari fer referència a un llibre que l'autora d'aquest treball va trobar per casualitat a la biblioteca en els últims dies d'acabar aquest treball i que, per tant, no ha estat tractat amb la profunditat que segurament es mereix, és el cas de *El Carnaval en Europa*³². Es tracta d'una compilació de testimonis sobre el Carnaval entre els segles XVIII i XIX realitzada per l'historiador José Luis Sánchez i que conté els testimonis de personatges tan il·lustres i coneguts com Goethe, Bécquer o Jovellanos. Els testimonis són separats segons la seva situació geogràfica i són complementats amb un gran nombre d'il·lustracions i gravats.

4.1 El calendari festiu

El calendari d'Època Moderna era eminentment religiós amb un gran nombre de festivitats que coincidien amb el santoral cristià. Els dies de festa eren dies no treballats, de manera que les autoritats sovint varen intentar reduir els dies de festa.

El Carnaval es pot representar com un cicle, neix a principis d'any³³ i finalitza amb l'arribada de la Quaresma el dimecres de cendra, és a dir quaranta dies abans de dijous sant. L'arribada de la Quaresma es representada amb l'enterrament de la sardina, on l'animal mort era vestit de negre i posat sobre un ceptre d'espínacs. L'enterrament de la sardina és un dels elements simbòlics del Carnaval que ha perdurat amb les seves

---

²⁹ VERBECKMOES, J; "Lo cómico y la contrarreforma en los Países Bajos españoles" en BURKE, P; GUREVICH, A; LE GOFF, J; *Una historia cultural del humor*. Editorial Sequitur. Madrid, 1999. pp. 79-92

³⁰ L'autora Natalie Zemon Davis també fa aquesta referència del ritual com a cohesionador de la comunitat en el capítol "Los ritos de la violencia" de la seva obra *Sociedad y Cultura en la Francia Moderna*. (veure cita 13)

³¹ MUIR, E. *Fiesta y rito en la Europa Moderna*. Editorial Complutense. Madrid, 2001

³² SÁNCHEZ, J.L. *El Carnaval en Europa*. Miraguano Ediciones. Madrid, 2007

³³ Hi ha diversos moments en els que es considera que s'inicia el Carnaval. Caro Baroja fa una síntesi de en quins moments es poden iniciar les pràctiques carnavalesques. Veure CARO BAROJA, J.; *El carnaval: análisis histórico-cultural*. Editorial Taurus. Madrid, 1979 (or. 1965) pp. 52- 56

variants fins els nostres dies, això si perdent bona part de la seva càrrega simbòlica. Amb el període de la Quaresma es posava fi a la bogeria del Carnaval, als seus excessos alimentaris i sexuals, a totes aquelles pràctiques que vistes amb ulls contemporanis poden semblar completament anàrquiques i desenfrenades, però que en aquell moment estaven perfectament integrades dins el ritual carnavalesc i dins un estricte calendari.

En alguns casos, ja des de Nadal podien tenir lloc certs fets relacionats amb el ritual carnavalesc com les mascarades o les disfresses. Les pràctiques carnavalesques, principalment la utilització de màscares, s'anaven intensificant a mesura que s'avançava en el calendari i s'arribava a l'èxtasi just abans de la Quaresma. Segons paraules de Goethe «*Así se alimenta y se ocupa todos los días la espera, hasta que, finalmente, justo después del mediodía, una campana del Capitolio da la señal de que está permitido hacer locuras a plena luz*»³⁴. El temps del Carnaval era el moment en que emergien a la llum totes aquelles pràctiques que la Quaresma prohibia i reprimia la resta de l'any. Aquest contrast entre Quaresma i Carnaval queda plasmat en la següent composició poètica de Gaspar Lucas Hidalgo al 1605³⁵:

Martes era, que no lunes,
martes de Carnestolendas,
víspera de la Ceniza,
primer día de Cuaresma.
Ved qué martes y qué miercoles,
qué vísperas y qué fiesta;
el martes lleno de risa,
el miercoles de tristeza.

---

³⁴ GOETHE J.H. "El carnaval de Roma" en SÁNCHEZ, J.L. *El Carnaval en Europa*. Miraguano Ediciones, Madrid, 2007. p. 53

³⁵ El fragment pertany a l'obra *Diálogos de apacible entretenimiento*. Extret de CARO BAROJA, J. *El carnaval. Análisis histórico-cultural*. Editorial Taurus. Madrid, 1979 (or. 1965) p. 52

4.2 El Carnaval, període de desinhibició: el triomf de la bogeria

El menjar, la sexualitat i la violència són els tres elements més visibles i que alhora més es descontrolen. El Carnaval era un període de grans banquetes on es servia gran quantitat de menjar i beguda. Dit aspecte es veu reflectit en per exemple la literatura. Caro Baroja recull d'una de les comèdies de Pedro Calderón de la Barca el següent fragment³⁶:

¡ Oh loco tiempo de Carnestolendas,
diluvio universal de las meriendas,
feria de casadillas y roscones,
vida breve de pavos y capones,
y hojaldres que al doctor le dan ganancia
con masa cruda y con manteca rancia...!
Pues ¿qué es ver derretidos los mancebos
gastar su dinerillo en tirar huevos?

Es menjava tot allò que no es menjava al llarg de l'any i en grans quantitats, sense importar que després poguessin venir períodes de més necessitat.

Algunes de les festivitats que recorden al Carnaval però que queden fora del calendari carnavalesc són la pràctica del charivari³⁷ i les anomenades festes de bojós. Durant el charivari el grup de persones que hi participaven provocaven un gran rebombori fent sorolls estridents amb diversos objectes, cridant i cantant. Aquest no es tractava d'una reunió espontània, sinó que en general tenia lloc front la finestra dels nuvis la nit de núpcies. Posteriorment es va convertir en una forma de reacció contra aquells nuvis que trigaven més del normal en casar-se o contra aquells vidus ja d'edat avançada que es

---

³⁶Fragment extret de l'obra de Pedro Calderón de la Barca *Las Carnestolendas*.

³⁷Charivari fa referència al terme francès, en aquest cas s'utilitza a conseqüència de la seva gran acceptació. Et terme utilitzat en castellà es cencerrada i en català esquellot. Veure més sobre Charivari en LE GOFF, J. i SCHMITT, J.C. (dirs.); *Le Charivari*. Mouton. París, 1981

casaven amb una noia del poble més jove i que, per tant, alteraven el mercat matrimonial. Sobre el charivari es poden consultar diverses obres, entre elles el capítol de Natalie Zemon Davis "Cencerrada, honor y comunidad en Lyon y Ginebra en el siglo XVII"³⁸. Les anomenades festes de bojos es van desenvolupar principalment en l'àmbit de l'església, on s'escollia un rei de les burles, un senyor del desgovern i un nen bisbe. En aquest últim cas, un nen era disfressat de bisbe i posat front l'altar perquè fos bisbe durant un dia. Durant aquestes festes els escolans parodiaven els bisbes i la jerarquia eclesiàstica, s'inclouïen missatges deshonestos o paraules malsonants en els sermons o s'encensava el temple amb males olors³⁹.

De la mateixa manera que ho feia la festivitat de la festa de bojos el Carnaval combinava elements sacres amb elements còmics.

Durant el Carnaval s'obrien fissures en les barreres socials. Les disfresses, així com el propi ritual carnavalesc que representava el món al revés permetia, en certa manera, ser aristòcrata, membre de l'alta societat, per un dia. El Carnaval permetia obviar les lleis sumptuàries i treure al carrer les millors robes. S'utilitzava la vaixella bona i sovint s'empraven els millors materials per guarnir les carrosses⁴⁰. És difícil definir si aquest tipus de pràctiques formaven part de la simple imitació dels estrats socials alts o, si pel contrari, aquest tipus de pràctiques amagaven una certa crítica.

Peter Burke classifica les pràctiques carnavalesques segons el tipus de transformacions que representaven⁴¹. Es podia tractar d'una transformació física del món que implicava

---

³⁸ DAVIS, N.Z.; " Cencerrada, honor y comunidad en Lyon y Ginebra en el siglo XVII" en *Sociedad y cultura en la Francia moderna*. Editorial Crítica. Barcelona, 1993 (or. 1975) pp. 113-132

³⁹ Per aquesta descripció de la festa de bojos s'ha utilitzat principalment la descripció de Francisco J. Lorenzo Pinar en MANTECÓN, T.A. (Ed.) *Bajtín y la historia de la cultura popular*. Universidad de Cantabria, Santander, 2008. pp.149-151. Veure més sobre festes de bojos en HEERS, J.; *Carnaval y fiestas de Locos*. Ediciones Península. Barcelona, 1988.

⁴⁰ BURKE, P. *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial. Madrid, 1991 (or. 1978) p. 258

⁴¹ *Ibidem* p. 271

pràctiques com caminar cap per avall, representacions de ciutats al cel i amb el sol i la lluna a terra o de peixos volant pel cel enlloc de nadar al mar. Els animals jugaven un paper important dins el Carnaval, de manera que un altre tipus de transformació era aquella que alterava les relacions entre els homes i els animals. Alguns exemples d'aquestes representacions podien ser bous devorant un carnisser, peixos menjant-se al pescador o llebres portant al caçador lligat, per citar alguns exemples. Per últim, podia tenir lloc una alteració de la relació entre les pròpies persones, es podia jugar amb l'edat, adoptar la vestimenta i el rol del sexe contrari o jugar amb els elements d'estatus socials. Malgrat com estaven d'esteses aquestes pràctiques, ja abans de la Reforma sorgiren detractors que criticaven una alteració de l'ordre natural i establert de les coses a través d'aquests elements subversius. Aquest és un tema que serà tractat d'una manera més profunda en l'últim apartat d'aquest treball, dedicat a la repressió i control del Carnaval i la cultura popular.

La violència i els actes irracionals omplien els carrers de les ciutats, es proferien injúries contra els transeünts i aquests sovint eren agredits amb bufetes d'animals plenes d'aigua. Els animals també eren víctimes de la violència descontrolada del Carnaval ja que sovint eren perseguits pels carrers mentre se'ls llençava objectes o se'ls fustigava. Gossos i gats eren mantejats per grups de persones al carrer i quan se'ls deixava lliures sovint era amb la cua lligada a algun objecte pesant i sorollós com masses, ossos, bufetes plenes d'aigua i diversos objectes de fusta o metall. Llençar objectes per les finestres cap a la via pública era una altra de les pràctiques característiques. Es llençava aigua amb cubells, farina, les restes del menjar, aliments en males condicions com fruita i ous i, fins i tot, es produïen apedrecs. En alguns casos les noies aprofitaven els ous podrits o els buidaven per omplir-los d'algun líquid pudent i els llençaven des dels balcons als nois que passaven pel carrer. La pràctica tradicional era que els nois que havien estat víctimes d'aquest atac responguessin igualment amb ous, però aquest cop plens d'aigua o d'aigua perfumada. Aquest és només un exemple d'un tipus de pràctica que permetia a nois i noies relacionar-se entre si, potser amb certes connotacions sexuals, d'una manera oberta que resultava impensable en un altre període de l'any. El carrer es convertia en un gran escenari on qualsevol podia ser agredit i alhora ser

agressor. Es propiciaven insults i injúries entre els vianants, així com també es fustigaven i copejaven entre sí.

El Carnaval era un període on els desitjos sexuals afloraven i s'expressaven públicament en contraposició al comportament més reprimat que es tenia durant l'any. Tenien lloc bodes fingides i diversos jocs amb connotacions lascives o sexuals. Peter Burke ens apropa a aquest tipus de comportament explicant el cas del Carnaval napolità de 1664 on una representació en fusta d'un fal·lus de la grandària d'un cavall va ser transportat pels carrers⁴².

Els balcons de les cases i les façanes eren guarnits amb mantells o teles i sovint dels balcons es penjaven grans ninots fets de drap o de palla, es tractava dels ninots⁴³. Així la gent del carrer podia pegar i mantejar als ninots. En la sèrie *Disparates* de Goya es pot veure un grup de noies mantejant un ninot⁴⁴.

Des d'ulls contemporanis les pràctiques associades al Carnaval que s'han descrit poden semblar impensables i intolerables en una època tan rígida com l'Època Moderna. Especialment impressiona la participació o si més no, consentiment de les autoritats eclesiàstiques. Si bé és cert que són diverses les autoritats que aviat mostraren el seu rebuig cap a determinades pràctiques, ens trobem front un període de la història on l'humor, la beffa, era una faceta molt estesa. És destacable en aquest cas la relació que fa P. Burke entre l'estèl que estava l'humor en Època Moderna i la diversitat de vocabulari entorn al món de la broma i l'humor⁴⁵. Es tractava d'un humor que omplia els carrers, però que com ja s'ha mostrat arribava al món de l'Església en els sermons o en la

---

⁴² BURKE, P. *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial. Madrid, 1991 (or.1978) p. 26

⁴³ Segurament el terme en castellà *pelele* és més significatiu per als lectors.

⁴⁴ *Disparate femenino* (serie *Disparates*). Francisco de Goya, 1815-1819. Museo del Prado. Veure Annex

⁴⁵ Burke es centra en Itàlia i en la diversitat de termes per fer referència a una broma, entre *ells beffa, burla, facezia, giuoco o pazzia*. BURKE, P.; *Formas de historia Cultural*. Alianza Editorial. Madrid, 2006 p. 110

pròpia paròdia i ridiculització de les pràctiques religioses. El món de la comicitat també va arribar a la cort, personificada en la figura dels bufons. Alguns aristòcrates disposaven de mecanismes per ridiculitzar o per bromejar amb els seus convidats, com fonts dins els jardins que s'activaven automàticament i mullaven als convidats. Un exemple que junta el món de la cort amb la paròdia del món religiós és el cas de Mantello, bufó de la cort de Mantua, que es disfressava de frare i parodiava rituals religiosos, però també es podia donar el cas que el propi sacerdot exercís de bufó, com el cas de Fra Mariano en la cort de Lleó X⁴⁶.

En general, tota la població participava de la comicitat que proporcionava el Carnaval, bé com a bromistes o com a víctimes. Participaven tant els homes de la cort, com els camperols i els homes de ciutat. Es tractava d'una pràctica d'ambdós sexes, d'homes i de dones, que permetia alterar temporalment el rol de tots dos sexes permetent un intercanvi de rols, però també una alteració en la manera en que interactuaven entre sí homes i dones. El carnaval no entenia d'edats ni d'oficis, ja que participaven tant joves com grans de tots els oficis, tant clergues com laics. Per P. Burke aquesta participació generalitzada es trenca el 1550 amb diversos factors que seran analitzats posteriorment en aquest treball. Altres autors com Verbeckmoes situen aquest punt d'inflexió més tard, cap al 1600 i fins al 1700, període en el que es tornaria a recuperar l'interès en la comicitat⁴⁷.

4.3 Els rituals de justícia popular

Sovint el període del Carnaval i de les festivitats en general, era vist com un període on la comicitat i les agressions indiscriminades eren utilitzades amb motius personals. És a dir: el descontrol de l'ambient carnavalesc era una oportunitat d'or per aquells que volien prendre represàlies contra algú altre. El Carnaval permetia en la majoria dels

---

⁴⁶ Ambdós exemples es troben a BURKE, P. *Formas de historia cultural*. Alianza Editorial. Madrid, 2006 pp. 112 i 113.

⁴⁷ VERBECKMOES, J; "Lo cómico y la contrarreforma en los Países Bajos españoles" en BURKE, P; GUREVICH, A; LE GOFF, J; *Una historia cultural del humor*. Editorial Sequitur. Madrid, 1999. p.80

casos cometre actes de violència sota la identitat fictícia d'una disfressa. Aquest era un tipus de justícia extraoficial que podia tenir lloc durant el Carnaval, però el més usual és que s'utilitzés la burla, la comicitat i els propis elements que oferien el ritual carnavalesc per atacar a la persona o institució a la que es volia atacar. En l'estudi d'aquest tipus de pràctiques són importants els documents judicials en tant que sovint els afectats recorrien a la justícia ordinària per denunciar el greuge que havien patit. P. Burke, quan descriu les pràctiques còmiques o les bromes que podien realitzar aristòcrates contra homes de la seva mateixa posició, destaca que sovint era una manera de fer menysvalorar a la víctima i deixar-la en ridícul⁴⁸, en un context on honor i vergonya eren un dels principals valors.

El ritual carnavalesc desprenia una gran quantitat de missatges en forma de ritual i de comicitat. Sovint aquests missatges podien fer referència a crítiques polítiques o a determinades mesures que s'havien pres i que afectaven al conjunt de la comunitat. Un exemple d'aquest tipus de crítica podien ser disfresses ridiculitzant a algú o el cas del Pasquino de Roma. Com és sabut, el Pasquino és una estàtua situada a la Plaça Navona de Roma, que a inicis d'Època Moderna és va anar convertint en el lloc on s'expressaren les veus crítiques mitjançant papers enganxats a l'estàtua⁴⁹. Quelcom semblant va succeir amb l'escultura del moro Rioba, aquesta situada a Venècia. Una fotografia del Pasquino de Roma il·lustra la portada del llibre editat per Tomás Mantecón *Bajtín y la historia de la cultura popular*⁵⁰.

Si bé el Carnaval representava un bon moment per fer ús d'aquest tipus de pràctiques no era l'únic moment de l'any en que la justícia podia córrer per compte propi. El francès Yves-Marie Bercé analitza la relació entre les festes i les revoltes en la França d'Època Moderna en el seu llibre *Fête et revolte: des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe*

---

⁴⁸ BURKE, P. *Formas de historia cultural* Alianza Editorial. Madrid, 2006 p. 116

⁴⁹ A l'annex es pot veure un gravat de l'estàtua del Pasquino de 1550.

⁵⁰ MANTECON, T. (ed.); *Bajtín y la historia de la cultura popular*. Universidad de Cantabria, 2008

*siècle: essai*⁵¹. Front agressions determinades la comunitat es podia posar d'acord per combatre-les mitjançant rituals amb una forta càrrega simbòlica, tant dins el temps del Carnaval com un cop passat. Al marge de les lleis de la justícia ordinària, existia un ús de la justícia que incloïa aspectes com els costums locals, la racionalitat del jutge i la legalitat local i general. És el que els historiadors del crim han denominat *infrajudicial*⁵².

En diversos casos aquest tipus de justícia popular contra agressions es produeix contra jutges que han fet un mal ús de la justícia. Aquest tipus de reacció popular és el que Tomás A. Mantecón defineix com a *violència reactiva*⁵³ front els excessos del jutge i a continuació il·lustra l'explicació amb un cas concret que paga la pena repetir en aquest treball. López de Rueda exercia com a comissari de Sant Ofici a Toledo i a conseqüència d'un mal ús de la justícia, que queda explicat en l'article de Mantecón però que en aquest cas no té major importància, el 15 de maig de 1654 va ser víctima d'un amotinament. Un grup d'amotinats el despertà a mitja nit, el lligà per les mans i va ser arrossegat i fustigat pels carrers de la ciutats fins que, un cop fora, l'arrossegaren fins a un llac. Allà li lligaren una soga al coll amb una pedra a l'altre extrem, però enlloc de ser llençat a l'aigua els amotinats marxaren i el deixaren nu, fustigat i amb una soga lligada a una pedra⁵⁴. En aquest cas es va representar un penjament fictici, però es podia representar la mort social d'aquell que era escarniat amb una diversitat de rituals que simbolitzaven la mort de la persona en qüestió. Es tracta de pràctiques i rituals on l'afectat no sortia ferit però que estaven carregades d'una forta càrrega simbòlica que tots comprenien i feien la funció d'advertència. S'utilitzaven, de la mateixa manera que ho feien algunes pràctiques del Carnaval, ritus i cerimònies de la cultura oficial, però amb un significat diferent.

---

⁵¹ BERCÉ, Y-M.; *Fête et revolte: des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle:essai*. Hachette, 1976.

⁵² MANTECÓN, T; "El mal uso de la justicia en la Castilla del siglo XVII" en VVAA; *Furor et rabies. Violencia, conflicto y marginación en la Edad Moderna*. Universidad de Cantabria, Santander, 2002. p. 71

⁵³ *Ibidem* p.89

⁵⁴ *Ibidem* pp. 92 i 93.

El ritual generat al voltant de la violència i la utilització d'aquest en benefici d'una justícia a nivell popular és un aspecte que també ha tractat Edward Muir en el seu llibre *Fiesta y rito en la Europa Moderna*, concretament en el capítol *Ritos de violencia*⁵⁵. L'autor es centra en les pràctiques que tenen lloc especialment durant el Carnaval, ja que segons l'autor «(..) el Carnaval, los festivales carnavalescos y las cencerradas explicitaban los conflictos sociales habituales en la vida normal, ofrecían salidas para tales conflictos y alentaban soluciones creativas para situaciones peligrosas que tenían una carga potencial de violencia.»⁵⁶. Tal com s'ha esmentat, durant el Carnaval les agressions indiscriminades i els insults omplien els carrers, es tractava certament d'un període on aflorava la violència. Els homes portaven armes i es desafiaven entre ells, a voltes a través de reptes no violents com per exemple mitjançant competicions de beure. En altres casos el desafiament es podia tornar violent. Les autoritats van intentar substituir les venjances privades per execucions públiques, intentant representar el càstig com un drama gairebé litúrgic, sense perdre la càrrega simbòlica⁵⁷. Els rituals d'execució van adoptar les seves formes més cruentes i macabres amb les persecucions com la cacera de bruixes.

El pas de la venjança privada a les execucions públiques es pot incloure dins l'intent de l'Estat Modern de monopolitzar la violència. Segons el filòsof Michael Foucault, seguint la tesi weberiana, la violència i el seu control absolut serien un dels mecanismes principals en la construcció de l'Estat Modern⁵⁸. Foucault ha estat un autor de gran influència entre diversos historiadors i ha tractat temes com la bogeria en els seus estudis⁵⁹. Aquest és un debat que escapa de les línies d'aquest treball, però del que és necessari fer esment si es parla de la regulació de les pràctiques violentes per part de l'estat i l'assimilació de la violència com una de les seves funcions principals.

---

⁵⁵ MUIR, E. *Fiesta y rito en la Europa Moderna*. Editorial Complutense. Madrid, 2001 pp.126 - 140.

⁵⁶ *Ibidem* p.126

⁵⁷ *Ibidem* p.134

⁵⁸ FOUCAULT, M; *Vigilar y castigar*. Editorial Circulo de Lectores. Barcelona, 1999 (or. 1975) p. 123

⁵⁹ Foucault ha estat un autor de gran influència, però també rebutat. És el cas de la rèplica que realitza Lawrence Stone: STONE, L.; "Madness" en *The past and the present revisited*. Routledge & Kegan Paul. Londres i Nova York, 1987 (or. 1981)

5. La regulació del Carnaval i de les festes populars

En aquest apartat es tractarà el que ja s'ha anunciat en línies anteriors: la regulació per part de les autoritats del Carnaval i les festes populars. Les pràctiques còmiques i festives varen ser el punt d'interès de les autoritats tant civils com eclesiàstiques, d'aquestes últimes especialment durant els processos de Reforma i Contrareforma. Tanmateix els excessos del Carnaval van ser víctimes de la introducció dels valors del bon gust i el refinament dels que parla Norbert Elias en el seu procés civilitzador⁶⁰. En resum es tractarà del que P. Burke va designar com l'arribada de la Quaresma.

5.1 La intervenció dels poders civils

A finals de l'apartat anterior s'ha fet esment de la regulació de les mascarades per part de les autoritats. Certament aquest és un dels punts més significatius en el progressiu arraconament de les pràctiques carnavalesques. Les autoritats imposaren multes a aquells que vestissin disfressats i portessin màscares o la cara coberta. Les multes anaven dirigides a totes les classes socials, així que aquest tipus de prohibició sovint va anar acompanyada de balls de màscares que tenien lloc en els ambients privats aristocràtics. Al segle XVIII el comte d'Aranda va impulsar els balls públics de màscares dins el recinte tancat del teatre de Caños del Peral⁶¹. Aquesta va ser una tendència que es va estendre per Castella i que va suposar la reducció dels balls de màscares a uns espais controlats. En general es va produir un pas de la festivitat de l'espai públic a l'espai privat. Es van canviar els grans banquetes al carrer per dinars dins les llars i les grans desfilades i mascarades per balls privats. D'aquesta manera les elits també es van anar allunyant de les pràctiques del poble. Si anteriorment el Carnaval havia estat un moment de confluència entre els diferents estrats socials, aquest aspecte progressivament va anar desapareixent. Les classes més altes van adoptar un ritual

---

⁶⁰ ELIAS, N. *The Civilizing process*. Oxford, 1982 (or. 1939)

⁶¹ MANTECON, T. (ed.); *Bajtín y la historia de la cultura popular*. Universidad de Cantabria, p. 154

festiu diferent més basat en el bon gust i saber estar, on no tenien cabuda certes expressions del Carnaval tradicional.

La separació de les elits està directament relacionada amb l'adaptació d'actituds més elegants i refinades, completament diferents a les utilitzades pel poble baix. Comencen a aparèixer manuscrits on s'ensenya la manera correcta de realitzar les accions més quotidianes, des de com agafar un llapis correctament o com seure a taula fins quin és el tipus de conversa que ha de tenir un membre amb una determinada posició social. Aquests tipus d'escrits diferenciaven entre sexes, de manera que s'indicava a les dones quin era el comportament que havia de tenir una bona senyoreta i als homes les pràctiques i actituds típiques d'un cavaller. L'adopció d'aquest tipus de pràctiques basades en el refinament i en el saber estar requerien un alt nivell d'autocontrol que devia mantenir-se en tot moment i sense excepcions en temps de festes, en tant que aquest es tractava d'un nou mode de vida on les flaqueses no estaven permeses. Segons Muir es tractava de sotmetre la part inferior del cos a la superior⁶². En aquest cas Muir fa referència a la creença medieval de que la part inferior del cos, la referent a les extremitats, era aquella part més propera al món animal, controlada principalment pels impulsos. En canvi, la part superior del cos, on es trobava el cap, era aquella controlada per la raó.

A partir dels segles XVII i XVIII trobem tot un seguit de prohibicions i lleis que intenten regular les practiques festives. S'intentaren prohibir les mascarades, així com moderar el soroll que es realitzava al carrer. També es va prohibir llençar aigua i brutícia als carrers sota pretext que embrutaven els vestits. Es prohibí llençar pedres, així com portar armes. Aquestes prohibicions no sempre van ser obeïdes o acceptades de bon grat. També es van produir prohibicions cap a festes o pràctiques concretes, Dos exemples són els sínodes de Sigüenza (1660) i el d'Astorga (1799). En el primer d'ells s'intenta regular la festa de Santa Àgueda, on les dones representaven rols típicament masculins i en el

---

⁶² MUIR, E. *Fiesta y rito en la Europa Moderna*. Editorial Complutense. Madrid, 2001 p. 142

sínode d'Astorga les autoritats eclesiàstiques prohibeixen la presència de nens disfressats de bisbes a les festivitats.

Els límits d'allò que era permisible en una broma es van estrènyer. L'humor va ser censurat dels relats escrits i, en menor mesura, dels relats orals, en tant que el tipus de transmissió era més difícil de controlar. Ara la beffa devia aportar al lector quelcom més que el riure perquè sí. Les referències obscenes i escatològiques es van anar censurant progressivament en favor de relats amb una certa moralitat, on la víctima de la mofa rebia algun tipus d'escarment. De la mateixa manera que es va censurar la comicitat escrita, també es va censurar en els propis actes còmics la burla desenfrenada. Començava a estar mal vist l'ús de bromes escatològiques o violentes en favor d'un tipus de comicitat on es valorava més la picardia i la moralitat. En aquest context, segons P. Burke té lloc un augment del gènere de la caricatura per substituir les antigues formes de desfogament còmiques⁶³. Posteriorment, cap al segle XVIII s'assisteix a una certa recuperació del gènere còmic, però més revisat, sense tornar a aquell punt d'una comicitat que malgrat és regís per les seves pròpies normes, actualment ens pot semblar un tipus de comicitat sense límits.

5.2 La disciplina social

Gerhard Oestrich va fer servir en un article l'any 1969 el concepte *disciplina social* per fer referència a tot el conjunt de canvis que va experimentar la societat i que la van canviar fent-la més disciplinada⁶⁴. El concepte de disciplinament social fa referència a tot un conjunt de canvis morals i psicològics que a la llarga afectaren a tots els sectors de la població i a la seva manera d'enfrontar-se al món, incloent la manera de participar en les festes. L'individu va aprendre a interioritzar la disciplina, acceptant l'autoritat del governant i les lleis de l'estat. És per aquest motiu, per aquesta interiorització tan

---

⁶³ BURKE, P.; *Formas de historia Cultural*. Alianza Editorial. Madrid, 2006p. 124

⁶⁴ El títol original de l'article de Oestrich era "Strukturprobleme des europäischen Absolutismus". En aquest cas s'ha fet servir l'article de Po-Chia Hsia per conèixer les teories de Oestrich. PO-CHIA HSIA, R.; "Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII". *Manuscrits* nº 25, 2007, pp.29-43

profunda en l'individu de la disciplina, que Oestrich defensa que el disciplinament social va ser el veritable assoliment de l'absolutisme⁶⁵. Per Oestrich el paper principal del disciplinament el va jugar l'estat. Tesi que contrasta amb la que realitzà Peter Burke en el seu *La cultura popular de la Europa Moderna*, on atorga el principal protagonisme als moviments reformadors de l'Església.

Po-Chia Hsia enumera tres indicadors en el procés de disciplinament, el primer dels quals és una major criminalització de la societat, especialment centrada en la regulació de les pràctiques sexuals. En segon lloc l'ajuda, per part de les autoritats públiques, cap als pobres, als quals se'ls preferia tenir controlats. En tercer i últim lloc Po-Chia esmenta un major control públic de l'educació⁶⁶. Aquests tres ítems es podrien resumir en una major intervenció per part de les autoritats públiques en el devenir de la vida privada. Es tracta d'aspectes que alhora es complementen amb el ja més que esmentat procés de civilització de Norbert Elias. Complementant el concepte de disciplina social, Michael Foucault parla del disciplinament del temps i el cos. Per Foucault «*es tracta d'extreure, del temps, cada cop més instants disponibles i, de cada instant, cada cop més forces útils*»⁶⁷. Aquesta concepció del temps i del cos on tots els esforços han de ser destinats a un fi útil deixa poc espai per a les festivitats i el riure. Per tal que aquests canvis esmentats s'interioritzin en la societat és necessari el consens de bona part de la comunitat. Al mateix temps que es parla de disciplinament caldria parlar d'autodisciplina⁶⁸, d'una acceptació en gran part voluntària dels canvis que realitzaven les autoritats. Aquest raonament trenca la idea que el disciplinament de la societat es produeix mitjançant la imposició forçosa.

---

⁶⁵ PO-CHIA HSIA, R.; "Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII". *Manuscrits* nº 25, 2007, p.31

⁶⁶ *Ibidem* p.34

⁶⁷ FOUCAULT, M.; *Vigilar y castigar*. Editorial El Círculo de Lectores. Barcelona 1999 (or.1975) p. 232

⁶⁸ PO-CHIA HSIA, R.; "Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII". *Manuscrits* nº 25, 2007, pp.29-43. p.34-35

Per Po-Chia la disciplina social va ser la base que va permetre una posterior confessionalització, aspecte també tractat pel mateix autor⁶⁹ y del que es parlarà posteriorment. En aquest cas l'autor defensa que era necessària una certa disciplina social prèvia que permetés a la població acceptar els canvis que Trento imposava a la vida quotidiana.

La disciplina social, les noves maneres i el bon gust, l'adopció per part de les elits de pràctiques pròpies, tot plegat forma part d'un engranatge perfectament connectat on totes les peces tenen la seva importància i es complementen les unes amb les altres i que, conjuntament, van contribuir a modificar les pràctiques socials, la manera de veure el món i de concebre les festivitats ja no com una ocasió de riure descontrolat i accions desinhibides, sinó com a part d'un ritual sacre que calia respectar.

5.3 Els processos de Reforma catòlica, Reforma Protestant i Contrareforma

Els processos religiosos d'Època Moderna influïren notablement en la societat. Max Weber va tractar, en *La ética protestante y el espíritu del capitalismo* com els canvis en l'aspecte ritual i religiós van condicionar el desenvolupament de les comunitats protestants i catòliques respectivament, especialment en l'àmbit econòmic⁷⁰. Aquesta és una obra que queda fora de l'abast d'aquest treball però que és necessària mencionar per la seva rellevància dins la historiografia. En aquest últim apartat es pretén fer una vista per com van afectar els grans corrents religiosos d'Època Moderna a la celebració de les festes populars i concretament al Carnaval. Es tractaran els processos de reforma dins el món catòlic sense produir ruptura, la Reforma protestant i la Contrareforma, sorgida en contraposició a la Reforma protestant.

---

⁶⁹ Al seu llibre *El mundo de la renovación católica, 1540-1770* Po-Chia fa un recorregut pels canvis que va experimentar l'església catòlica a partir del Concili de Trento fins el 1770. PO-CHIA HSIA, R. *El mundo de la renovación católica, 1540-1770*. Akal. Madrid, 2010

⁷⁰ WEBER, M; *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Ediciones península. Barcelona, 1969

Peter Burke va defensar que l'arribada de la Quaresma, i per tant la fi del Carnaval, va arribar de la mà de la Reforma luterana i posteriorment de la Contrareforma⁷¹. En aquesta argumentació, Burke passa per alt el procés de renovació que va tenir lloc dins del món catòlic abans que es produís la ruptura amb la Reforma luterana. Es tracta de la Reforma catòlica que va ser impulsada per tot un seguit de sectors dins del món catòlic que criticaren la falta de formació d'alguns clergues, l'excés de riure dins els murs dels recintes sagrats o la ridiculització del ritual religiós durant les festivitats. Aquests sectors dins la jerarquia eclesiàstica defensaven un riure moderat, basat en la eutrapèlia d'Aristòtil⁷², intentant reduir al màxim el riure dins els sermons i exportant-lo fora els murs dels espais sacres. Els partidaris de la Reforma catòlica, a grans trets, van intentar fer modificacions en la cultura popular, mantenint les seves bases però cobrint-les sota un mantell de sacralitat. Són diversos autors els que expressen que aquesta va ser la gran diferència entre reformadors protestants i catòlics, alguns de ells ja esmentats com P. Burke, E. Muir, G. Strauss o Geoffrey Parker⁷³.

Ignasi Fernández Terricabras va publicar un article on analitza els motius pels quals la Reforma catòlica es va implantar de manera més clara i uniforme que la protestant. Entre aquests motius destaca l'ajuda de l'estat, per exemple amb la Inquisició a Espanya i la persecució d'hugonots a França amb les guerres de religió, i l'adaptació de les creences populars als nous canvis que s'intentaren imposar. Mentre els protestants es centraren en prohibir i eliminar tot allò que quedés fora de les Sagrades Escriptures com el joc o el ball, el catolicisme va saber apropar-se més a la majoria de la població a través, segons Parker, de tres factors⁷⁴. En primer lloc el catolicisme enlloc de prohibir i censurar les pràctiques tradicionals les va acceptar i fer pròpies, tot i que santificant-les per esborrar al màxim el contingut pagà, com el culte a les relíquies o les processons. En segon lloc, el catolicisme va utilitzar tots els mitjans que tenia al seu abast. Va

---

⁷¹ BURKE, P; *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial, 1991 (or.1978)

⁷² VERBECKMOES, J; "Lo cómico y la contrarreforma en los Países Bajos españoles" en BURKE, P; GUREVICH, A; LE GOFF, J; *Una historia cultural del humor*. Editorial Sequitur. Madrid, 1999 p. 85

⁷³ Les referències a aquests dos últims autors han estat extretes de FERNÁNDEZ, I.; "Éxitos y fracasos de la Reforma católica. Francia y España (siglos XVI-XVII)". *Manuscripts* nº25, 2007, pp. 129-156.

⁷⁴ Parker en *Ibidem* pp. 130 i 131

utilitzar diversos mecanismes com la difusió a través de la impremta, la generalització del catecisme, però també va utilitzar l'art com a mecanisme propagandístic dels nous canvis. És en aquest període i amb una clara finalitat adoctrinadora que entra en escena el Barroc com a gran i imponent estil artístic, entre finals del segle XVI i començaments del XVII. Per últim, Parker defensa que l'església de la Contrareforma va establir el que anomena una «fe de dues pistes». Mentre el clergat devia tenir una formació més completa i elevada sobre els aspectes religiosos, al poble s'inclucava una visió més senzilla de la vida religiosa, amb conceptes clars i senzills que fossin capaços d'arribar a tots els sectors de la població i no només als més il·lustrats.

En el context protestant, l'actitud dels reformadors inicials va ser de rebuig contra els rituals tradicionals, així com cap a les imatges i sants. Aquesta actitud va ser particularment hostil entre els calvinistes, com es posa de manifest en la revolta holandesa contra Felip II, d'origen iconoclasta. Els protestants acusaven als catòlics de participar d'una religió de caire màgic. Les festes, i en concret el Carnaval, van ser un dels punts forts que varen criticar, ja que molts reformadors protestants veient en moltes d'aquestes pràctiques festivitats paganes pre-cristianes. Concretament el Carnaval era vist com la continuació de les bacanals romanes⁷⁵. Burke apunta una total intolerància i rebuig per part dels líders reformadors cap a les pràctiques populars i festives tradicionals: «*los reformadores se oponían con especial intensidad a ciertas formas de religiosidad popular, pero también a elementos de la cultura popular secular, muchos asociados con el carnaval. Se desaprobaba toda forma de espectáculo y diversión popular*»⁷⁶.

Muir matisa aquests aspectes i defensa que si bé és cert que el protestantisme va tenir una posició més rígida front les expressions rituals populars, no es va produir una

---

⁷⁵ BURKE, P; *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial. Madrid 1991 (or. 1978)p. 298

⁷⁶ *Ibidem* p. 297 Per aprofundir més sobre el tema de la intolerància tant laica com religiosa veure: MEREU, I; *Historia de la intolerancia en Europa*. Editorial Paidós. Barcelona, 2003.

eliminació d'aquest, sinó més ben dit una redefinició⁷⁷. Dins el capítol *La Reforma como proceso ritual*, l'autor ha tractat la relació que van tenir front el ritual catòlics i protestants, defensant que els protestants també es serviren de les pràctiques rituals per imposar-se sobre el catolicisme. Muir, defensa que es va produir una canalització del riure i d'allò grotesc enfocada a combatre el catolicisme. D'aquesta manera va tenir lloc el que anomena com a «contraliturgia carnavalesca», és a dir una ridiculització dels ritus catòlics, així com un atac als dogmes catòlics mitjançant el riure i nous rituals. Com les imatges van ser un dels principals aspectes que van criticar els reformadors, no és d'estranyar que els actes iconoclastes fossin dels més freqüents. Algunes d'aquestes accions iconoclastes es basaven en la simple agressió violenta contra les imatges, però Muir descriu altres de caire més simbòlic⁷⁸. Algunes imatges van ser sotmeses als rituals legals habituals, com interrogatoris fingits amb la corresponent tortura cap a les imatges, figures penjades de la forca o l'intercanvi de sexes entre les figures. Una altra pràctica podia ser l'intercanvi entre les imatges inanimades per representants vius de l'antic ordre, com sacerdots o monges no reformats. Aquestes es tractaven de pràctiques amb un fort significat simbòlic i ritual que, en certa manera, representaven allò contra el que el propi protestantisme pretenia lluitar. No es d'estranyar doncs, que aquest tipus d'actuacions provoquessin un debat intern sobre la idoneïtat d'aquest tipus de pràctiques. Les pràctiques que descriu Muir van ser fruit del fervor inicial i protagonitzades, en general per les masses populars, sense el consentiment i amb la desaprovació dels propis dirigents reformadors.

Els canvis que imposava el protestantisme van ser de difícil assimilació pel conjunt de la població, en tant que suposaven una ruptura i uns canvis radicals en aspectes quotidians de la vida. Es suprimí els cultes als sants, es rebutjaren les imatges, les festes i tot allò festiu que no contribuís a l'elevació espiritual. Per Geoffrey Parker la segona generació de luterans no es va saber adaptar als costums comunitaris⁷⁹, sent aquest un

---

⁷⁷ MUIR, E. *Fiesta y rito en la Europa Moderna*. Editorial Complutense. Madrid, 2001

⁷⁸ Les accions a continuació descrites es poden trobar entre les pàgines 139 i 141 de l'obra de Muir.

⁷⁹ Geoffrey Parker en FERNÁNDEZ, I.; "Éxitos y fracasos de la Reforma católica. Francia y España (siglos XVI-XVII)". *Manuscrits* n°25, 2007, pp. 129-156. (p.130)

dels motius que provocaren el *fracàs*⁸⁰ dels protestants, front l'èxit dels catòlics, a cadascun als seus respectius territoris. El terme de fracàs caldria que fos puntualitzat. Encara que des del món protestant no s'assimilés la cultura popular com es va fer des del món catòlic, i es propugnés un tipus de religiositat més propera a les elits que al poble baix, aquests mecanismes van acabar tenint igualment èxit i acabaren per condicionar el desenvolupament de les societats sota la influència protestant. Un exemple per reprendre el tema principal d'aquest treball és la celebració del Carnaval, molt més generalitzada i important en els territoris de tradició catòlica més que protestant.

6. Conclusions

Amb aquest treball s'ha intentat exposar, en primer lloc, algunes de les principals característiques del Carnaval d'Època Moderna com el seu moment dins el calendari o algunes de les pràctiques més freqüents i representatives. En segon lloc, s'ha intentat mostrar la regulació de què el Carnaval va ser objecte, tant per part dels poder civils com eclesiàstics, i per extensió la cultura popular d'Època Moderna. Al llarg d'aquest treball són abundants les referències a l'obra de Peter Burke *La cultura popular en la Europa Moderna*. Com ja s'ha mostrat en el treball es tracta d'una obra capital si es parla de cultura popular i, més encara, si es parla de Carnaval. L'obra original de Peter Burke data de 1978 i exposa una clara dicotomia entre la cultura que practica el poble dels estrats més baixos i la cultura pròpia de les elits. La visió que ofereix Peter Burke d'una dualitat entre dues cultures ha estat superada per autors com Carlo Ginzburg, que defensa una teoria de circularitat de la cultura⁸¹. Aquest autor defensa una mútua influència i intercanvi de les pràctiques culturals entre els sectors dominants i els subalterns. En definitiva, defensa la idea d'una circulació de coneixements i idees entre totes dues esferes socials. Altres estudis que mostren una relació estreta entre la cultura

---

⁸⁰ S'ha utilitzat el terme fracàs per fer referència a l'article d'Ignasi Fernández i a l'obra de Gerald Strauss, esmentada en les primeres pàgines de dit article. *Ibidem* p. 130-31

⁸¹ La teoria de Ginzburg es pot veure al prefaci de GINZBURG, C.; *El Queso y los gusanos: el cosmos según un molinero del siglo XVI*. Península. Barcelona, 2009 (or.1976)

de les elits i la del poble baix és el ja esmentat treball de William Christian sobre religió local⁸². En el treball de Christian es defensa que l'elit i el poble d'una determinada localitat comparteixen unes mateixes creences i pràctiques religioses i que aquestes són diferents a les que exerceixen els habitants de la localitat veïna. Així doncs, el que prima a l'hora d'adoptar unes pràctiques religioses o culturals és més la situació geogràfica que no pas la posició social, ja que individus de diferents estrats socials poden compartir pràctiques culturals si pertanyen al mateix marc geogràfic.

Burke atorga el principal protagonisme del triomf de la Quaresma a la repressió per part dels poders religiosos, però cal preguntar-se què passa amb els poders civils, quin paper juguen en aquest procés i quins mecanismes utilitzen. En aquest treball s'ha exposat breument el paper dels poders civils, però caldria aprofundir més i indagar, per exemple, en quines van ser les diferències entre el món catòlic i el món reformat. Amb la bibliografia que s'ha consultat al llarg d'aquest treball s'avancen alguns punts com per exemple que els poders civils altament confessionalitzats col·laboren amb els poders eclesiàstics⁸³. És el cas d'un tribunal com la Inquisició, absent en la zona reformada, i que sovint van ser els encarregats d'aplicar la ortodòxia. Aquest és un punt sobre el que la bibliografia consultada no aporta gaire llum, però sobre el qual seria interessant aprofundir per tal de tenir una visió més clara de les relacions entre poders civils i eclesiàstics i de les seves diferències entre el món catòlic i protestant.

En el procés de regulació de la cultura popular és clau el paper de l'Església i, com s'ha mostrat, també dels poders civils. Encara que aquest sigui un camp encara per desenvolupar amb més profunditat, el paper dels poders civils va ser necessari en major o menor mesura. Però probablement la repressió més efectiva va ser la que van exercir els propis homes i dones sobre si mateixos, ja que la repressió i regulació del Carnaval com a cas concret i de la cultura popular en general no hagués estat possible sense la col·laboració del propi poble. Va ser necessària una autodisciplina, una interiorització total de la disciplina que s'imposava per tal que arribés a formar part de la vida

---

⁸² CHRISTIAN, W.A.; *Local religion in sixteenth-century Spain*. Princeton University Press. Princeton, 1981

⁸³ Un dels articles on més es veu reflectida aquesta relació és a PO-CHIA HSIA, R.; "Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII". *Manuscripts* nº 25, 2007, pp.29-43.

quotidiana. Es va produir una disciplina dels comportaments que a la llarga afectà a tota la societat i que es podria encabir en els processos que Braudel va anomenar de *longue durée*. Aquest disciplinament personal trobarà una de les seves expressions a finals del segle XVII amb l'aparició de la cortesia, o de la *politesse* en el cas francès o *manners* en anglès⁸⁴ i posteriorment amb l'aparició de l'estricta moral victoriana.

Una de les idees principals que exposa Burke en el seu llibre *La cultura popular en la Europa moderna* és l'arribada de la Quaresma que posa fi al Carnaval, com a metàfora de la regulació del Carnaval i de la cultura popular, especialment de les festivitats. Aquesta regulació no es produeix d'igual manera en les zones d'influència protestant i en les zones que es mantenen catòliques. Com s'exposa en l'últim apartat d'aquest treball, l'actitud de reformats i catòlics front la cultura popular va ser molt diferent. Els protestants adoptaren una actitud més intransigent i coercitiva front les mostres de cultura i religió popular, que a la llarga acabaren per esborrar elements com les processons, romeries o el propi Carnaval. En el món catòlic en canvi, s'assimilaren les manifestacions de religió i cultura popular i s'incorporaren dins la nova ortodòxia tridentina. Assimilació que va castigar les manifestacions més grolleres i obscenes. Aquest fet ha permès que a la llarga es mantinguin d'una manera més visible expressions de cultura popular en el territori catòlic, el cas més emblemàtic és el Carnaval. Malgrat la festivitat actual del Carnaval no tingui res a veure amb aquella que es practicava al segle XVI en moltes localitats continua sent una de les festivitats més importants de l'any i un focus important de turisme, com és el cas de Venècia, Colònia o Rio de Janeiro.

Sovint la visió que es té del Carnaval és la d'un conjunt d'actes irracionals fruit de la desinhibició d'impulsos descontrolats que són controlats i reprimits al llarg de l'any. No cal limitar-se a aquesta explicació que pot resultar simplista. Els actes del Carnaval obeeixen a tot un seguit de rituals amb significat pel conjunt de la comunitat, de manera que els actes carnavalescos tenen un cert significat pels seus contemporanis i no són

---

⁸⁴ Veure més sobre el tema a BURKE, P.; *Los avatares de El Cortesano*. Gedisa. Barcelona, 1998 i POCOCK, J.; "Virtudes, derechos y manners" en *Historia e Ilustración: doce artículos*. Marcial Pons Historia. Madrid, 2002 pp.317-337

fruit de la mera bogeria de la festivitat. Podem trobar pràctiques festives amb clars objectius, un exemple és el cas de la infrajudicialitat, ja mostrat en aquest treball, i que permetia en certa manera fer justícia al marge de la justícia oficial o expressar crítiques polítiques o contra determinats sectors de la societat.

Aquest és un treball que ha intentat fer un estat de la qüestió sobre aquells estudis més rellevants que poden aportar llum sobre la qüestió del Carnaval i la seva regulació, per part tant de poders civils com eclesiàstics. Malgrat existeixi una àmplia bibliografia, més de la que s'esperava en un primer moment, s'han trobat a faltar certes obres que analitzin l'impacte dels poders civils en el procés de regulació, així com quines diferències plantejava la seva actuació en els territoris catòlics i els protestants. Al mateix temps també s'ha trobat a faltar algun estudi que analitzi l'evolució de la cultura popular de manera comparativa en els territoris reformats i catòlics. Per últim destacar que una de les principals dificultats d'aquest treball ha estat posar ordre, classificar i redactar tot el seguit d'idees i conceptes que es van anar recollint durant la cerca d'informació bibliogràfica. Quan s'arriba al punt en que tot allò estudiat té relació entre si i que al deslligar conceptes o intentar separar-los es perd informació i matisos importants. Una de les tasques més difícils és classificar aquesta informació, endreçar-la i intentar relacionar-la de la manera més adient, entenedora i sense perdre informació.

Bibliografía

AMELANG, J.; TAUSIET, M.(Eds.); *El diablo en la Edad Moderna*. Marcial Pons, 2004

BAJTIN, M; *La cultura popular en la Edad Media y Renacimiento: el contexto de François Rabelais*. Barral Editorres, 1987 (or.1965)

BERCÉ, Y-M.; *Fête et revolte: des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle:essai*. Hachette, 1976

BURKE, P; *La cultura popular en la Europa Moderna*. Alianza Editorial, 1991 (or.1978)

BURKE, P.; *Los avatares de El Cortesano*. Gedisa. Barcelona, 1998

BURKE, P.; *Formas de historia Cultural*. Alianza Editorial. Madrid, 2006

BURKE, P.; *¿Qué es la historia cultural?* Editorial Paidós. Barcelona, 2006

BURKE, P. (Ed.); *Formas de hacer historia*. Alianza Editorial. Madrid, 2003

CARO BAROJA, J.; *El carnaval: análisis histórico-cultural*. Editorial Taurus. Madrid, 1979 (or.1965)

CARO BAROJA, J.; *Las formas complejas de la vida religiosa :Religión, sociedad y carácter en la España de los siglos XVI y XVII*. Akal. Madrid, 1978.

CHRISTIAN, W.A.; *Local religion in sixteenth-century Spain*. Princeton University Press. Princeton, 1981

DAVIS, N.Z; *Mujeres de los márgenes. Tres vidas del siglo XVII*. Ediciones Cátedra. Madrid, 1999.

DAVIS, N.Z.; *Sociedad y cultura en la Francia moderna*. Editorial Crítica. Barcelona, 1993 (or. 1975)

DÍEZ, JM.; *Sociedad y teatro en la España de Lope de Vega*. Antoni Bosch editor. Barcelona, 1978

DÍEZ, JM.; *Sociología de la comedia española del siglo XVII*. Editorial Cátedra. Madrid, 1976

ELIAS, N.; *The Civilizing process*. Basil blackwell. Oxford, 1982 (or.1939)

- FERNÁNDEZ, I.; “Éxitos y fracasos de la Reforma católica. Francia y España (siglos XVI-XVII)”. *Manuscripts* nº25, 2007, pp. 129-156.
- FORTEA, J; GELABERT, J; MANTECON T.; *Furor et Rabies. Violencia, conflicto y marginación en la Edad Moderna*. Universidad de Cantabria. Santander, 2002
- FOUCAULT, M.; *Vigilar y castigar*. Editorial El Círculo de Lectores. Barcelona 1999 (or.1975)
- GIL, X.; “Política como cultura” en *Tiempo de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 2006
- GINZBURG, C.; *El Queso y los gusanos: el cosmos según un molinero del siglo XVI*. Península. Barcelona, 2009 (or.1976)
- HEERS, J.; *Carnaval y fiestas de Locos*. Ediciones Península. Barcelona, 1988
- LE GOFF, J. i SCHMITT, J.C. (dirs.); *Le Charivari*. Mouton. París, 1981
- LE ROY LADURIE, E.; *Le Carnaval de Romans: de la Chandeleur au mercredi des Cendres, 1579-1580*. Gallimard. París, 1979.
- MANTECON, T. (Ed.); *Bajtín y la historia de la cultura popular*. Universidad de Cantabria, 2008
- MEREU, I; *Historia de la intolerancia en Europa*. Editorial Paidós. Barcelona, 2003.
- MUIR, E.; *Fiesta y rito en la Europa Moderna*. Editorial complutense. Madrid, 2001
- MULLET, M.; *La cultura popular en la baja Edad Media*. Editorial Crítica. Barcelona, 1990
- PO-CHIA HSIA, R. *El mundo de la renovación católica, 1540-1770*. Akal. Madrid, 2010
- PO-CHIA HSIA, R.; “Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII”. *Manuscripts* nº 25, 2007, pp.29-43.
- POCOCK, J.; "Virtudes, derechos y manners" en *Historia e Ilustración: doce artículos*. Marcial Pons Historia. Madrid, 2002. pp.317-337
- SÁNCHEZ, J.L. (Ed.); *El Carnaval en Europa*. Miraguano ediciones. Madrid, 2007
- SKINNER, Q.; “Motives, intentions and interpretation”. *Vision of Politics* Vol. 1, cap. 5, 2002, pp. 90-102

STONE, L.; "Madness" en *The past and the present revisited*. Routledge & Kegan Paul. Londres i Nova York, 1987 (or. 1981).

THOMPSON, E.P. "La economía moral de la multitud" en *Tradición, revuelta y conciencia de clase: estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*. Ed. Crítica. Barcelona, 1979.

THOMPSON, E.P.; *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Editorial Crítica. Barcelona, 1989 (or. 1963)

THOMAS, K.; *Religion and the decline of magic: studies in popular beliefs in sixteenth- and seventeenth-century England*. Weidenfeld & Nicolson. London, 1971

VERBECKMOES, J; "Lo cómico y la contrarreforma en los Países Bajos españoles" en BURKE, P; GUREVICH, A; LE GOFF, J; *Una historia cultural del humor*. Editorial Sequitur. Madrid, 1999. pp. 79-92

Annexos

El entierro de la sardina. Francisco de Goya, 1812-19. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando

El combate entre Don Carnaval y Doña Cuaresma. Pieter Bruegel el Viejo, 1559. Museo del Arte de Viena

Disparate femenino (serie *Disparates*). Francisco de Goya, 1815-1819. Museo del Prado

Pasquino. Antonio Lafreri, 1550. The Speculum Romanae Magnificentiae